

İQTİSADİYYAT

SEVİNC CABBAROVA
AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: sjabbar@mail.ru

AZƏRBAYCANIN İQTİSADI RAYONLARININ NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI İLƏ ARTIM SÜRƏTİ İNDEKSLƏRİNƏ GÖRƏ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

Azərbaycanın bütün sahələrdə uğurlar qazanması, maliyyə imkanlarının artması, ölkəmizin transmilli layihələrin təşəbbüskarı və əsas iştirakçısı kimi çıxış etməsi nəticədə regionların tarazlı inkişafının təmin olunması ilə müşahidə olunur. Son illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikasının mövcud potensialından səmərəli istifadə etməklə istehsal təyinatlı müəssisələrin fəaliyyətinin daha da genişləndirilməsi, ixracəyönlü məhsul istehsalının stimullaşdırılması, sosialəyönlü tədbirlərin reallaşdırılması yolu ilə əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılması, məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsi və beynəlxalq ticarətin genişlənməsi müşahidə olunur. 2005-2016-ci illər üzrə məlumatlar əsasında iqtisadi rayonların inkişaf indeksləri hesablanmışdır. Müəyyən olunmuşdur ki, inkişafın ən yüksək artım tempi Naxçıvan Muxtar Respublikasında (7,188) olmuşdur. Bunun səbəbi muxtar respublikanın zəngin təbii ehtiyatları və insan potensialından düzgün istifadə, eləcə də beynəlxalq əlaqələrin genişləndirilməsi və xarici investisiyaların cəlb olunmasıdır.

Açar sözlər: *Naxçıvan Muxtar Respublikasının kompleks inkişafı, artım sürəti indeksi, regionun iqtisadi potensialı.*

Naxçıvan Muxtar Respublikanın inkişafı çoxölçülü və çoxyönlü prosesdir. Buna, adətən müxtəlif sosial və iqtisadi məqsədlərinin məcmusu nöqtəyi-nəzərdən baxılır. Sosial-iqtisadi inkişaf aşağıdakı baxışları özündə birləşdirir:

- istehsalın və gəlirlərin artımı;
- cəmiyyətin institusional, sosial və inzibati strukturlarda dəyişikliklər;
- ictimai şüurda dəyişikliklər;
- ənənələrdə və adətlərdə dəyişikliklər.

Hazırkı dövrdə dünyanın bir çox ölkələrinin və onların regionlarının iqtisadi inkişafının əsas məqsədi əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasıdır. Buna görə də sosial-iqtisadi inkişaf prosesi üç tərkib elementini özündə birləşdirir:

- əhalinin gəlirlərini artırmaq, sağlamlığını yaxşılaşdırmaq və təhsil səviyyəsini yüksəltmək;
- insan ləyaqətinə hörmət etməyə yönəldilmiş sosial, siyasi, iqtisadi və institusional sistemin formalaşması nəticəsində insanların özünəhərmətinin artımına imkan verən şərait yaratmaq;
- insanların iqtisadi azadlıq dərəcəsini yüksəltmək.

Muxtar respublikanın kompleks inkişafı, onun əhalisinin həyat səviyyəsini yüksəltməkdən, əhalinin məskunlaşmasını təmin etməkdən və regionun təbii ehtiyatlarının

mənafehlər tarazlığı baxımından düzgün istifadə edilməsindən ibarətdir. Regional bazar bütövlükdə açıq iqtisadiyyatın tərkib hissəsi olub, əmtəə-xidmət, maliyyə və digər resurslara təklif və tələbinin formalaşması və istifadəsinə ən əlverişli yollarının tapılması əhatə edir. [1, s. 156]. Region xüsusiyyətləri region əhalisinin tələbat sistemi, maddi və mənavi nemətlərə təklifin formalaşması, əhalinin acılıq qabiliyyətini müəyyən edən gəlirlər və sahibkarlığın hesabına tələbatın ödənilmə dərəcəsi, eləcə də regionda sosial infrastrukturun inkişaf səviyyəsi, idxal və ixracın mal təklifi və tələbinin formalaşmasında rolu, habelə əhalinin demografik parametrləri daxildir. Region höyatının hər bir sferasında böhranın aradan qaldırılması birbaşa iqtisadi aktivlik səviyyəsi ilə əlaqədardır. Sosial inkişaf nisbi müstəqilliyə malik olmasınə baxmayaraq, müəyyən qədər iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olan resurs imkanlarına görə də müəyyən edilir. Buna görə də yalnız iqtisadi aktivliyi inkişaf etdirməklə əhalinin rifah səviyyəsini qaldırmaq olar. Bu da son nəticədə bu və ya digər sosial-iqtisadi siyasətin müvəffəqiyyətini müəyyən edir. İqtisadi inkişafın gedişində regional idarəetmənin bütün mümkün metodlarını aşağıdakı kimi dürust ifadə etmək olar: işgüzar aktivliyi inkişaf etdirmək üçün regionda əlverişli ümumi şərait yaratmaq; işgüzar aktivliyi tənzimləmək; region idarəetmə orqanları ilə biznesin birbaşa kooperasiyası. İstənilən regionun iqtisadi inkişafının müstəqil amili kimi son illərdə beynəlxalq amil üzə çıxır: beynəlxalq əlaqələr intensiv olarsa, bir qayda olaraq region iqtisadiyyatının inkişafına da bir o qədər çox təkan verəcəkdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasına xarici investisiyaların cəlb edilməsi, beynəlxalq əlaqələrin və beynəlxalq ticarətin köməyi bütövlükdə iqtisadi inkişafın nisbətən müstəqil və son dərəcə səmərəliliyinə xidmət edir. Muxtar Respublikada iqtisadiyyatın dinamik inkişafı xarici ticarət əlaqələrinin genişlənməsinə müsbət şərait yaratmış, 2016-cı ildə muxtar Respublikada 463 milyon 244 min 800 ABŞ dolları həcmində xarici ticarət dövriyyəsi qeydə alınmışdır. İxracın həcmi son bir il ərzində 1,1 faiz artaraq 419 milyon 120 min 800 ABŞ dolları, idxalın həcmi 54,9 faiz azalaraq 44 milyon 124 min ABŞ dolları təşkil etmiş, 374 milyon 996 min 800 ABŞ dolları həcmində müsbət saldo yaranmışdır [5, s. 56].

Məlumdur ki, dövlət tərəfindən ölkə regionlarında həyata keçirilən sosial-iqtisadi siyasətin əsas məqsədi – bütün bölgələrin mövcud potensialından səmərəli istifadə etməklə qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafına, istehsal təyinatlı müəssisələrin fəaliyyətinin daha da genişləndirilməsinə, ixracçı təyinatlı məhsul istehsalının stimullaşdırılmasına, sosialiyəmənlü tədbirlərin reallaşdırılmasına yolu ilə əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılmasına, məşğulluq səviyyəsinin, xüsusilə gənclərin faydalı əmək məşğulluğunun artırılmasına və beləliklə ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafının təmin edilməsinə nail olmaqdır. Ölkənin strateji inkişaf istiqamətindən asılı olaraq regionlarda cari və perspektiv inkişafa səbəb olan məqsədlə proqramların reallaşdırılması onların qeyri-sabit inkişafa səbəb ola biləcək amillərin təcridən aradan qaldırılmasına yardım edə bilər [8, s. 253]. Məlumdur ki, regionların fərqli coğrafi mövqeyi, iqlim şəraiti, malik olduğu resurs potensialı istər-istəməz fərqli həyat tərzinin formalaşmasına gətirib çıxarır. Ona görə də regionlar malik olduğu iqtisadi potensialından səmərəli istifadə etməklə regional daxili məhsulun artırılmasına maraqlı olmalıdır. Regionların tarazlı inkişafının təmin etmək üçün ilkin mərhələdə keçirilən subsidiyalar, yardımlar və güzəştlərin məbləği sonrakı mərhələlərdə azaldılmaqla, onların təcridən gəlir yaradıcı amilə çevrilməsinə nail olmaq lazımdır.

Regionlar özlərinin potensialına, təbii sərvətlərinin miqyasına və çeşidinə, məşğulluq səviyyəsinə görə bir-birindən fərqlənir. İqtisadi, coğrafi və tarixi baxımdan iqtisadi rayonları fərqləndirən amillər əsasən iqtisadi-coğrafi mövqeyi, təbii şəraiti və ehtiyat

ları, əhalinin maskunlaşma səviyyəsi, regionun sahə və ərazi quruluşu, tarixi inkişaf xüsusiyyətləridir.

İlkin informasiya kimi, iqtisadi rayonların 2005-2016-cı illər üzrə yuxarıda adları çəkilən sahə məlumatlarında istifadə olunmuşdur. Bu məlumatlar əsasında iqtisadi rayonların inkişaf indeksləri hesablanmışdır.

Cədvəl 1-də iqtisadi rayonlar üzrə 2005-ci ildə müqayisədə 2016-cı ildə inkişafın artım sürətinə görə iqtisadi göstəricilərin inteqral indeksləri əks olunmuş və iqtisadi rayonların reytingi müəyyən edilmişdir.

Cədvəl 1
2005-ci ildə müqayisədə 2016-cı ildə iqtisadi rayonlar üzrə iqtisadi göstəricilərin artım sürəti indeksləri

İqtisadi rayonlar	Artım sürəti indeksləri				İqtisadi göstəricilərin artım sürəti indeksi	Reyting
	Adam başına investisiya qoyuluşu	Adam başına ümumi məhsul	Adam başına sənaye məhsulu	Adam başına kənd təsərrüfatı məhsulu		
Naxçıvan Muxtar Respublikası	6,3912	5,6841	19,3165	3,4777	7,188	1
Bakı şəhəri	1,8915	1,6622	2,4418	3,0000	2,209	5
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	2,0783	2,2931	1,9390	2,3026	2,171	6
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	0,8651	2,6176	2,1107	2,2563	1,875	10
Lənkəran iqtisadi rayonu	0,9050	2,8918	4,6971	2,8055	2,561	3
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	0,8727	2,9338	3,5870	2,6753	2,338	4
Aran iqtisadi rayonu	0,8843	2,7457	2,0902	2,7681	2,010	9
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	0,9420	2,6713	6,0833	3,7039	2,926	2
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu	0,9000	4,0197	0,6500	5,2091	2,144	7
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	0,8766	3,2923	0,1810	2,7059	1,437	11

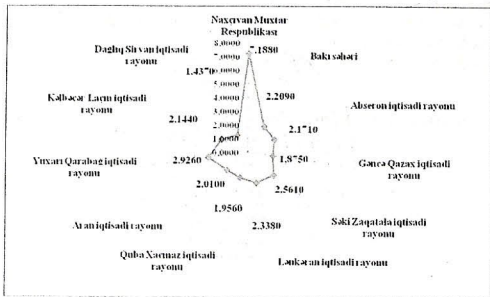
Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin saytı. www.stat.gov.az

Cədvəldən göründüyü kimi, 2005-ci ildə müqayisədə 2016-cı ildə inkişafın ən yüksək artım tempi Naxçıvan Muxtar Respublikası (7,188) olmuşdur. Aşağı inkişaf tempi isə Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu (2,171) və Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu (1,437) olmuşdur.

“İqtisadi göstəricilər”ə görə səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin qrafik təsviri də bunu təsdiq edir (şəkil 1).

Bütün bunlar muxtar Respublikada artan əhali tələbatına uyğun olaraq iqtisadiyyatın paxələndirilməsi, sosial səmərəli inkişafı üzrə aparılan tədbirlər 2017-ci ildə də davam etdirilmiş, yüksək nəticələr əldə olunmuşdur. Cari ilin yanvar-mart ayları ərzində ümumi inkişafın əsas göstəricisi olan ümumi daxili məhsul istehsalının həcmi 505 milyon 378 min manatdan artıq olmuşdur ki, bu da bir il öncəki müvafiq göstəricidən çoxdur. Hər bir nəfərə düşən ümumi daxili məhsulun həcmi əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən 4,5 faiz artaraq 1124,3 manat olmuşdur. Ümumi daxili məhsulun tərkibində ilk yeri 31,7 faizlik payla sənaye sahəsi tutmuş və maddi istehsalın payı 54,8 faiz təşkil etmişdir. 2016-cı ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2017-ci ilin yanvar-mart aylarında sənaye məhsulunun həcmi 1,3 faiz, kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu 3,3 faiz, nəqliyyat sektorunda yük daşınması 1,5 faiz, informasiya və rabitə xidmətlərinin həcmi 3,1 faiz, o cümlədən mobil rabitə xidməti 1,8 faiz, parakəndə əmtəə dövriyyəsi 1,7 faiz,

əhaliyə göstərilən pullu xidmətlər 2 faiz, ixracın həcmi 1,1 faiz, əhalinin gəlirləri 1,2 faiz artmışdır. Sadalanan göstəricilərə əsasən, əminliklə demək olar ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası iqtisadi inkişaf indeksinə görə digər bölgələrlə müqayisədə birinci yerdə məskunlaşır.

Şəkil 1. İqtisadi rayonların artım sürətinə görə iqtisadi göstəricilərinin inkişaf indekslərinin qrafik təsviri.

Mənbə: statistik göstəricilərə əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Beləliklə, son illərdə muxtar respublikanın zəngin təbii ehtiyatları və insan potensialının istifadəsi diqqət mərkəzində saxlanılır və iqtisadiyyatın dinamik inkişafı üçün hətərtərəfli şərait yaradılır.

ƏDƏBİYYAT

1. Əhmədov N. Naxçıvan iqtisadiyyatının prioritetləri: İqtisadi artım, dinamik inkişaf. Bakı: Sabah, 2008, 452 s.
2. 2016-cı ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının xülasəsi. Naxçıvan: Əcəmi, 2017, 63 s.
3. Naxçıvan bu gün: islahatlar, perspektivlər (5-6 oktyabr 2017-ci ildə keçirilmiş beynəlxalq simpoziumun materialları). Bakı: Nuran, 2008, 548 s.
4. Azarbaçanın regionları. Statistik məcmua. Bakı – 2010-2016, 780 s.
5. Naxçıvan MR Dövlət Statistika Komitəsinin materialları. Naxçıvan 2017, 83 s.
6. Заварина Е.С., Чобану К.Г. Основы региональной статистики. Финансы и статистика, Москва, 2006, 357 с.
7. Статистика. Под ред. В.Г.Июнина, Серия "Высшее образование", 2001, 425 с.
8. Экология и экономика природопользования. Под ред. Э.В.Гирусова. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2007, 350 с.
9. РЕГІОНІ УКРАЇНІ. ЕКОНОМІКО-СТАТИСТИЧНІ ПОРІВНЯННЯ, № 5, 2001, Львів - Київ, 2001, 670 с.
10. HUMAN DEVELOPMENT REPORT 1997. Published for the United Nations Development Programme (UNDP). New York - Oxford. Oxford University Press, 1997, p 234.

11. Вопросы статистики. Научно-информационный журнал. 6/2009.
12. www.stat.gov.az

Севиңж Джаббарова

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РАЙОНОВ АЗЕРБАЙДЖАНА С НАХЧЫВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ ПО ИНДЕКСУ УРОВНЯ РАЗВИТИЯ

Успехи Азербайджана во всех сферах, улучшение финансовых возможностей, то, что наша страна является главным участником и инициатором в транснациональных проектах – все это приводит к обеспечению уравновешенного развития регионов. В последние годы благодаря эффективному использованию существующего потенциала автономной республики расширяется деятельность производственно-ориентированных предприятий, стимулируется производство экспортной продукции, реализация социально направленных мероприятий наблюдается улучшение уровня жизни населения, увеличение уровня занятости, а также расширение международной торговли. На основе сведений за 2005-2016 годы по экономическим районам вычислен индекс развития районов. Исследовано, что самый высокий темп развития наблюдался в Нахчыванской Автономной Республике (7,188). Причиной этому служит правильное использование богатых природных ресурсов и человеческого потенциала, а также расширение международных связей и привлечение иностранных инвестиций.

Ключевые слова: комплексное развитие Нахчыванской Автономной Республики, индекс уровня развития, потенциал региона.

Sevinj Cabbarova

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ECONOMIC REGIONS OF AZERBAIJAN WITH THE NAKHCHEVAN AUTONOMOUS REPUBLIC ON THE DEVELOPMENT LEVEL INDEX

The successes of Azerbaijan in all spheres, improvement of financial opportunities, that our country is the main participant and initiator in transnational projects – all this leads to ensuring balanced development of the regions. In recent years, due to the effective use of the existing potential of the Autonomous Republic, the activity of production-oriented enterprises is expanding, export production is being stimulated, social activities are being implemented, the living standards of the population are improving, employment is increasing, and international trade is expanding. Based on the data for 2005-2016, the regional development index has been calculated for economic regions. It was investigated that the highest rate of development was observed in the Nakhchivan Autonomous Republic (7,188), the reason for this is the rich natural resources and the correct use of human potential, expansion of international relations and attraction of foreign investments.

Keywords: complex development of Nakhchivan Autonomous Republic, development level index, regional potential.

(İqtisad üzrə elmlər doktoru, professor Ağarza Rüstəmov tərəfindən təqdim edilmişdir)